

10

Тема 4. Тригонометричні функції

Урок 13. Гармонічні коливання

РОБОЧИЙ АРКУШ

(моє ім'я)

I. Очікувані результати навчальних досягнень

На уроці ви:

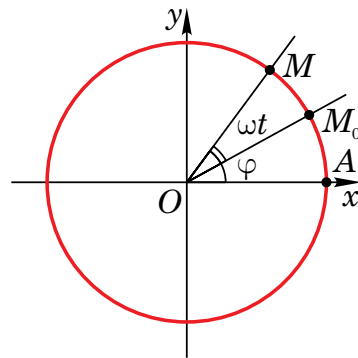
- 1) вивчите означення гармонічних коливань і з'ясуєте, де вони застосовуються;
- 2) дізнаєтесь, що таке амплітуда гармонічного коливання і навчитесь її визначати;
- 3) уведете поняття періоду гармонічного коливання та навчитесь його знаходити;
- 4) дізнаєтесь, що таке частота гармонічного коливання та її зв'язок з періодом;
- 5) вивчите означення циклічної частоти гармонічного коливання;
- 6) дізнаєтесь, що таке фаза та початкова фаза гармонічного коливання;
- 7) навчитесь використовувати набуті знання для розв'язування практичних задач.

II. Повторення

1. Знайдіть найбільше значення функції $y = 0,3 \cos\left(2x + \frac{\pi}{3}\right)$.
2. Знайдіть головний період функції $y = 3 \sin\left(2\pi x - \frac{\pi}{4}\right)$.
3. Зростає чи спадає функція $y = \sin x$ на проміжку $\left[2\pi; \frac{5\pi}{2}\right]$?
4. Обчисліть: $\sin\left(-\frac{17}{4}\pi\right)$.
5. Визначте знак добутку $\operatorname{tg} 3 \cdot \operatorname{ctg} 2 \cdot \cos 1$.

III. Означення й застосування гармонічних коливань

Нехай точка M рухається по колу з радіусом A в додатному напрямі зі сталою кутовою швидкістю ω радіанів за секунду (див. рисунок). Якщо в початковий момент часу (тобто коли $t = 0$) точка M займала положення M_0 , яке визначається кутом φ , то через t секунд вона займе деяке положення M , яке визначається кутом $\omega t + \varphi$. Абсциса точки M дорівнює $A \cos(\omega t + \varphi)$, а ордината — $A \sin(\omega t + \varphi)$.

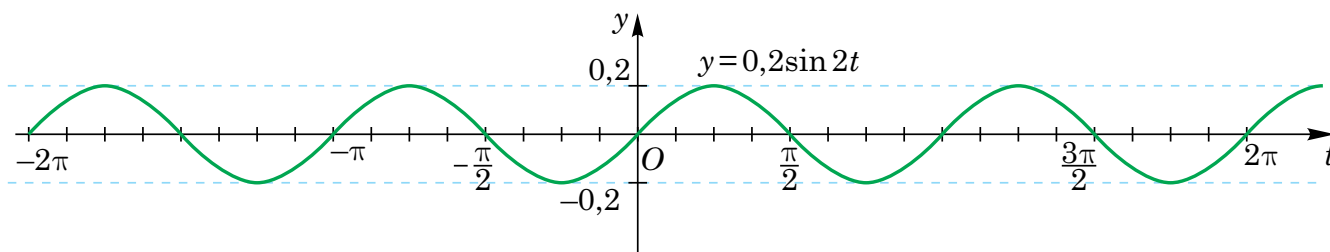

Формули $y = A \cos(\omega t + \varphi)$ та $y = A \sin(\omega t + \varphi)$ визначають змінну y як функцію часу t . Це і є формули гармонічного коливання. У формулах y є значенням функції, t — аргумент, а числа A , ω і φ — сталі, які називають: A — амплітуда коливання, φ — початкова фаза коливання, ω — кутова швидкість (циклічна частота), $\omega t + \varphi$ — фаза коливання.

Коливальні процеси широко поширені в природі та в техніці, а саме: вібрація напруженої струни, рух поршня двигуна та ножів косарки, добові й річні зміни температури повітря, морські припливи й відпливи, коливання водної поверхні, биття серця, дихання, тепловий рух іонів у кристалічній ґратці твердого тіла, змінний струм і його електромагнітне поле, рух електронів в атомі, рух годинникового маятника.

Приклад 1. Напишіть рівняння гармонічного коливання $y = A \sin(\omega t + \varphi)$, якщо амплітуда коливань дорівнює 0,2 м, а циклічна частота дорівнює 2 рад/с. Побудуйте графік цього коливання.

Розв'язання. Оскільки $A = 0,2$, $\omega = 2$, то $y = 0,2 \sin 2t$ — шукане гармонічне коливання. Графік побудовано на рисунку.

Історична довідка

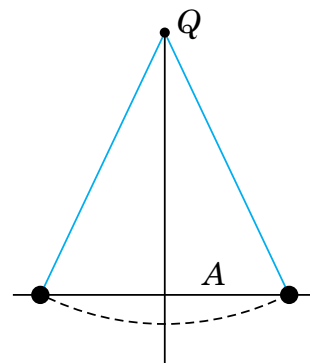
Розділ математики, який вивчає гармонічні коливання, називають «Гармонічний аналіз».

Гармонічний аналіз зародився в середині XVIII ст. при розв'язуванні задачі про коливання струни. Важливий внесок у розвиток гармонічного аналізу зробив Ж. Б. Фур'є на початку XIX ст. Самостійною математичною дисципліною гармонічний аналіз став у кінці XIX ст. — початку XX ст. В подальшому виявилися тісні зв'язки гармонічного аналізу із загальними проблемами теорії функцій та функціонального аналізу. Методи гармонічного аналізу використовуються в багатьох галузях математики, а також фізики і техніки.

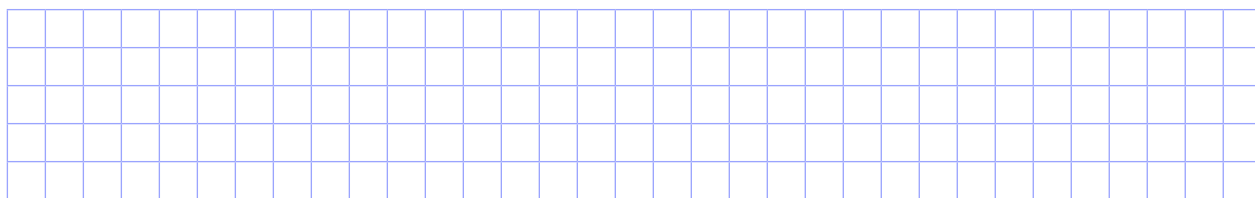
IV. Амплітуда коливань

Амплітуда коливань — це фізична величина, яка дорівнює максимальному відхиленню матеріальної точки від положення рівноваги під час коливань.

Амплітуду коливань, як правило, позначають символом A . Амплітуда визначається в лінійних одиницях довжини (див. рисунок).

Приклад 2. Координата рухомого тіла, виражена в сантиметрах, змінюється за вказаним законом. Знайдіть амплітуду, період, циклічну частоту та початкову фазу коливання. Визначте координату тіла на момент часу t_1 , якщо $x(t) = 5 \cos\left(3\pi t + \frac{\pi}{6}\right)$, $t_1 = 4,5$ с.

V. Період коливання

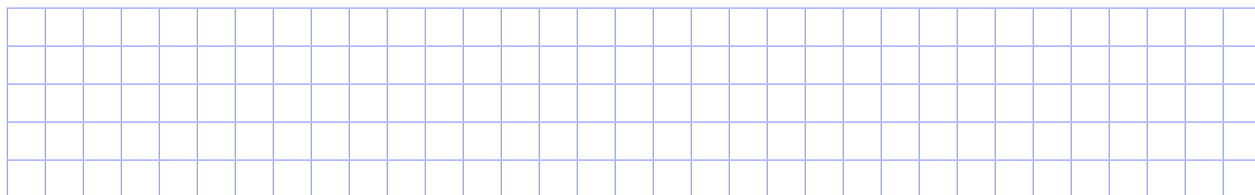
Період коливань — це фізична величина, яка дорівнює часу одного коливання.

В системі СІ вимірюється в секундах.

Період коливань позначають символом T .

Період гармонічного коливання визначається в секундах. Він обернено пропорційний кутовій швидкості відповідного обертання і не залежить ні від амплітуди, ні від початкової фази коливання.

Приклад 3. Укажіть амплітуду A і період T гармонічного коливання, яке задається функцією $y = -3 \sin\left(\frac{\pi}{4} - 4x\right)$.

VI. Циклічна частота

Частота коливань — це фізична величина, яка дорівнює кількості коливань за одиницю часу. В системі СІ вимірюється в Герцах (Гц), де $1 \text{ Гц} = 1 \text{ с}^{-1}$.

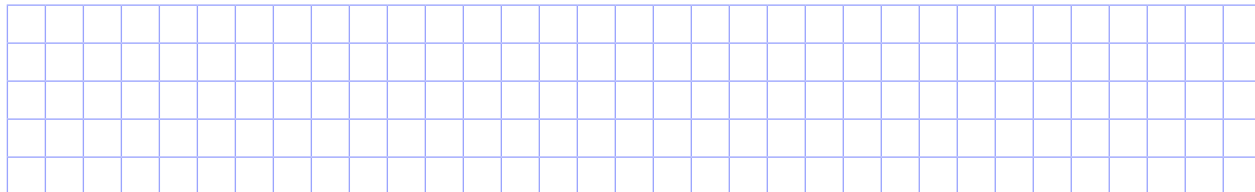
Частоту коливань позначають літерою ν (ню).

Циклічна частота (або кутова швидкість) — це фізична величина, яка характеризує швидкість зміни фази періодичного процесу. Вона показує кількість коливань за 2π одиниць часу. В системі СІ вимірюється в рад/с (радіан за секунду).

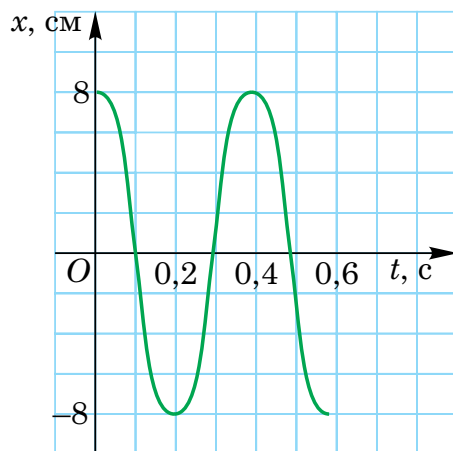
Циклічну частоту позначають літерою ω (омега).

Корисні формули: $T = \frac{1}{\nu}$, $T = \frac{2\pi}{\omega}$, $\omega = 2\pi\nu$.

Приклад 4. Тіло здійснює коливання з періодом 2 с. Чому дорівнює циклічна частота коливань?

Приклад 5. За графіком руху тіла (див. рисунок), яке здійснює гармонічні коливання, визначте амплітуду, період та частоту коливань.

VII. Розв'язування практичної задачі

Як я вирішую певну проблему?

Задача. Заряд q на пластинах конденсатора коливального контуру змінюється з часом відповідно до рівняння $q = 10^{-6} \cos 10^4 \pi t$. Знайдіть амплітуду коливань заряду, період і частоту коливань у контурі.

VIII. Тренувальні вправи. Три рівні складності: А, В, С

Рівень А

1. Укажіть амплітуду гармонічного коливання, заданого формулою $y = -5 \sin\left(3x + \frac{\pi}{4}\right)$.
2. Укажіть частоту гармонічного коливання, заданого формулою $y = 2 \cos\left(3x + \frac{\pi}{4}\right)$.
3. На скільки одиниць і в якому напрямі вздовж осі Ox зміщений графік функції $y = -5 \sin\left(3x + \frac{\pi}{4}\right)$ щодо графіка функції $y = -5 \sin 3x$?

4. Укажіть амплітуду і циклічну частоту гармонічного коливання:

$$1) \ y = 2,6 \sin 3\pi x; \qquad 2) \ y = 4 \cos\left(\frac{x}{3} - 1\right).$$

5. Побудуйте графік гармонічного коливання:

$$1) \ y = \sin\left(x + \frac{\pi}{3}\right); \quad 2) \ y = \sin\left(x - \frac{\pi}{4}\right); \quad 3) \ y = \cos\left(x + \frac{\pi}{3}\right); \quad 4) \ y = \cos\left(x - \frac{\pi}{4}\right).$$

6. Яка відмінність між гармонічними коливаннями:

$$\begin{array}{ll} 1) \ y = 2 \sin\left(3x + \frac{\pi}{3}\right); & 2) \ y = 2 \sin\left(3x - \frac{\pi}{6}\right); \\ 3) \ y = 2 \sin\left(2x - \frac{\pi}{6}\right); & 4) \ y = 0,5 \sin\left(2x - \frac{\pi}{6}\right)? \end{array}$$

Рівень В

1. Укажіть амплітуду й циклічну частоту гармонічного коливання:

$$1) \ y = -2 \sin\left(6 - \frac{\pi x}{2}\right); \qquad 2) \ y = -1,5 \cos\left(-5x - \frac{\pi}{6}\right).$$

2. Електричний струм, який живить міську освітлювальну мережу, є змінним струмом. Його сила I постійно змінюється, здійснюючи гармонічне коливання

$I = I_0 \sin\left(\frac{2\pi}{T}t + \varphi\right)$, де I_0 — максимальне значення сили струму, T — період коливання, φ — початкова фаза коливання. У які моменти часу сила струму досягає мінімального або максимального значень і, коли його значення дорівнює нулю?

3. Для функції $y = 2\sin\left(3x - \frac{\pi}{4}\right)$ назвіть амплітуду, циклічну частоту й початкову фазу гармонічного коливання. У якому напрямі і на скільки одиниць зміщений графік заданої функції щодо графіка функції $y = 2\sin 3x$?

4. Побудуйте графік функцій $y = f(x)$, де y — координата тіла, x — час коливальних рухів, задану рівнянням:

$$1) \ y = \cos 2x; \qquad 2) \ y = 2 \cos \frac{1}{2} x.$$

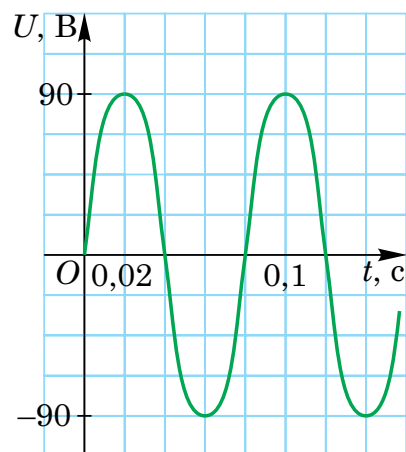
Визначте амплітуду, період, циклічну частоту коливань.

5. Коливання кульки, прикріпленої до пружини описується рівнянням $y = 0,3 \sin\left(2x + \frac{\pi}{2}\right)$. Визначте початкову фазу коливання, циклічну частоту й період коливання кульки.

6. Координати тіла, виміряні в метрах, змінюються з часом за законом $y = 0,5 \sin\left(2x + \frac{\pi}{3}\right)$. Чому дорівнює амплітуда коливань тіла? Визначте координату тіла в момент часу:

$$1) \ t = 0; \qquad 2) \ t = \frac{1}{12}T; \qquad 3) \ t = \frac{1}{3}T.$$

- 7.** Сила струму у відкритому коливальному контурі змінюється за законом $I(t) = 0,1 \cos 6 \cdot 10^5 \pi t$. Визначте максимальне значення сили струму та її значення для фази $\varphi = \frac{1}{3} \pi$.
- 8.** Знайдіть амплітуду, період і частоту сили струму, якщо вона змінюється за законом (сила струму виміряна в амперах, час — у секундах):
 1) $I(t) = 0,25 \sin 50 \pi t$; 2) $I(t) = 5 \sin 20 \pi t$;
 3) $I(t) = 0,5 \sin 10 \pi t$; 4) $I(t) = 3 \sin 30 \pi t$.
- 9.** Знайдіть амплітуду, період і частоту напруги, якщо вона змінюється за законом (напруга виміряна у вольтах, час — у секундах):
 1) $U(t) = 220 \cos 60 \pi t$; 2) $U(t) = 110 \cos 30 \pi t$;
 3) $U(t) = 360 \cos 20 \pi t$; 4) $U(t) = 180 \cos 45 \pi t$.
- 10.** У який найближчий момент часу t ($t > 0$), рахуючи від початку руху, зсув точки, що здійснює гармонічні коливання за законом $x(t) = 5 \cos\left(\frac{\pi t}{4} + \frac{\pi}{3}\right)$:
 1) максимальний; 2) дорівнює 2,5; 3) дорівнює 0; 4) дорівнює 5?
- 11.** Сила змінного електричного струму задана функцією $I(t) = A \sin(\omega t + \varphi)$. Побудуйте графік функції, якщо:
 1) $A = 2$; $\omega = 1$; $\varphi = \frac{\pi}{4}$; 2) $A = 1$; $\omega = 2$; $\varphi = \frac{\pi}{3}$.
- 12.** За графіком (див. рисунок) визначте амплітуду сили струму (або напруги), період коливання. Запишіть закон залежності сили струму (або напруги) від часу.

Рівень С

- 1.** Побудуйте графік гармонічного коливання та укажіть його амплітуду, фазу, початкову фазу, циклічну частоту та період цього коливання:
 1) $y = 2 \sin\left(3x + \frac{\pi}{3}\right)$; 2) $y = 2 \sin\left(3x - \frac{\pi}{6}\right)$;
 3) $y = 2 \sin\left(2x - \frac{\pi}{6}\right)$; 4) $y = 0,5 \sin\left(2x - \frac{\pi}{6}\right)$.

- 2.** Побудуйте графік гармонічного коливання та укажіть його амплітуду, фазу, початкову фазу, циклічну частоту та період цього коливання:
- 1) $y = 2 \cos\left(3x + \frac{\pi}{3}\right)$; 2) $y = 2 \cos\left(3x - \frac{\pi}{6}\right)$;
- 3) $y = 2 \cos\left(2x - \frac{\pi}{6}\right)$; 4) $y = 0,5 \cos\left(2x - \frac{\pi}{6}\right)$.
- 3.** Дано рівняння гармонічного коливання $y(t) = 3 \sin 2t$. Знайдіть проміжки зростання і спадання.
- 4.** Складіть рівняння гармонічних коливань, якщо за 1 хвилину відбувається 3600 коливань. Амплітуда дорівнює 8 см.
- 5.** Складіть закон гармонічних коливань для точки, якщо амплітуда її коливань становить 5 см, а період коливань дорівнює 1 с.
- 6.** Запишіть закон руху матеріальної точки, якщо відомо, що за проміжок часу 1 хв вона здійснила 90 коливань з амплітудою 5 см, а в початковий момент часу $t_0 = 0$ точка рухалась у додатному напрямку осі Ox і її зміщення становило 2 см.
- 7. Творче завдання.** Напишіть програму, яка моделює гармонічні коливання за заданими параметрами.

Рефлексія

1.	Я знаю, що таке гармонічні коливання і де вони застосовуються.		
	Так	Ще треба потренуватися	Ні
2.	Я знаю, що таке амплітуда гармонічного коливання і умію її визначати.		
	Так	Ще треба потренуватися	Ні
3.	Я знаю, що таке період гармонічного коливання та умію його знаходити.		
	Так	Ще треба потренуватися	Ні
4.	Я знаю, що таке частота гармонічного коливання та її зв'язок з періодом.		
	Так	Ще треба потренуватися	Ні
5.	Я знаю, що таке циклічна частота гармонічного коливання.		
	Так	Ще треба потренуватися	Ні
6.	Я знаю, що таке фаза та початкова фаза гармонічного коливання.		
	Так	Ще треба потренуватися	Ні
7.	Я розумію, як використовувати вивчену тему для розв'язування задач практичного змісту.		
	Так	Ще треба потренуватися	Ні

Можливі теми проєктів

1. Дослідження гармонічних коливань на прикладі пружинного маятника.
2. Моделювання акустичних коливань.
3. Математичне моделювання гармонічних коливань в середовищі Geogebra чи Desmos.
4. Гармонічні коливання в біології та в медицині.
5. Маятник Фуко та його коливання.
6. Порівняння механічних та електромагнітних коливань.

